

РОЗДІЛ 1 ПЕДАГОГІКА

УДК 37.017.4(477)

Кучинська Ірина

Kuchynska Iryna

КЛЮЧОВІ ОРІЄНТИРИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ФОРМУВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

KEY PRINCIPLES OF STUDENTS' CIVIL FORMING UNDER THE CONDITIONS OF MODERN LIFE

У статті робиться спроба обґрунтування ключових орієнтирів громадянського формування молоді у вищій школі. Акцентується увага педагогічної громади на можливих варіантах формування громадянських ціннісних орієнтирів в умовах сьогодення.

Ключові слова: ключові позиції, громадянськість, цінності, формування, вищій навчальний заклад.

В умовах сучасних глобальних криз – екологічних, економічних, морально-духовних – людина, без сумніву, немає права на пасивність. Як висловлюється з цього приводу академік І.Д. Бех, молода людина мусить стати активною у своєму діянні, творчості, самовдосконаленні. Йдеться про пошук і реалізацію і теоретичних, і технолого-методичних шляхів, які забезпечили б вищі досягнення людини в основних сферах її життєдіяльності. Саме на цю фундаментальну мету, за визначенням учених І.Д. Бека, М.Б. Евтуха, О.В. Сухомлинської та ін. має працювати сучасна освіта. Вищі досягнення людини відомі педагоги пов'язують з розвитком її особистісного потенціалу, за якого відбувається гармонізація професійного і духовного оптимуму суб'єкта.

Сьогодні молода людина, що розвивається як у контексті власної професіоналізації, так і духовного становлення повинна керуватися також і суспільно-політичними знаннями. Підкреслимо, що визначальними умовами виховання політичної культури студентської молоді необхідно вважати: ідейну спрямованість цілей діяльності; залучення до активної суспільної діяльності; дотримання наступності й послідовності у виборі способів діяльності; поєднання цілей, завдань, змісту і способів суспільної діяльності з інтересами, можливостями і здібностями її учасників.

Метою статті є висвітлення ключових орієнтирів громадянського формування молоді у вищому навчальному закладі в умовах сьогодення.

Безумовно, виховання – багатоаспектний процес, що залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників належать соціально-історичні особливості, культурні традиції країни, прийнята в ній система освіти. До суб'єктивних – особистісні якості педагогів, рівень їхньої педагогічної майстерності, психологічні особливості та ціннісні орієнтації учасників виховного процесу.

Світовий соціально-історичний досвід дає змогу визначити головну мету виховання як формування гармонійно і всебічно розвиненої особистості, підготовленої до ініціативної

соціальної та професійної діяльності в сучасному суспільстві, особистості, здатної сприяти й примножувати його цінності. Цілі виховання визначають його зміст, методи й засоби, оптимальна дія яких має забезпечити очікуваний результат.

Вважаємо за доцільне зазначити, що формування політичної культури, організація виховної роботи суспільно-соціальної, ідейно-політичної спрямованості здійснюється в різних формах і за допомогою різноманітних методів. А саме: політичні інформації; лекції; бесіди; політичні диспути; вечори політичних питань; телемости і конференції; конкурси (плаката, ерудитів тощо); політичні вікторини; робота з політичною карикатурою тощо. Безперечно, участь у різних формах ідейно-політичного виховання стимулює у молодих людей мотиви громадянської та суспільно-політичної діяльності, збагачує політичну інформованість, кругозір, розвиває історичну пам'ять, удосконалює політичне мислення, підвищує соціальну активність, озброює навичками політичного самоконтролю, що не може не позначитися позитивно на рівні політичної культури, саме від якої залежить можливість молодого людини виявити суспільно-громадянську спроможність.

З соціальною, політико-громадянською відповідальністю особистості пов'язане визначення молодого людиною свого місця в суспільстві, а це означає – прийняття на себе особистої відповідальності перед суспільством за справу і за себе. Основною виховною метою у цьому зв'язку й має виступити формування у кожного вихованця уявлення про себе не просто як про громадянина, якій підтримує чинний лад, а як про незалежну особистість, здатну прийняти на себе моральну відповідальність перед суспільством за себе, за інших, за справу.

Вважаємо, що ідейно-політичний напрям виховної діяльності сприяє більш ефективному формуванню політичної культури та політичного мислення студентської молоді, що в умовах сьогодення набуває надзвичайно актуального й необхідного значення.

Акцентуємо увагу на тому, що нашій країні, де віками ретельно винищували все національне, у т.ч. і його носії, де цілі покоління виростили без знання власної історії, без правдивих, не сфальсифікованих уявлень про минувшину свого народу, де довгий час тривало знецінення традиційних моральних норм і духовних надбань, зберігається невизначеність в оцінці подій історичного минулого України, як ніколи потрібна єдина державна політика щодо системи патріотично-громадянського виховання молоді – однієї з головних складових національної безпеки будь-якої держави. Підкреслимо, патріотичні почуття і національна свідомість молодих українських громадян мають будуватися не на абстрактній ідеології, а на конкретних прикладах героїчної боротьби нашого народу за свободу і незалежність України. Тому глибоке вивчення історико-політичних, громадянських подій без сумніву сьогодні є нагальною потребою.

Сучасна молодь повинна усвідомлювати, що громадянська зрілість включає також і дбайливе ставлення до природи, що є справою як внутрішньодержавною, так і міжнародною. Це ставлення виявляється в особистій причетності й відповідальності за збереження і примноження природних багатств, вироблення вміння співіснувати з природою, в нетерпимості і безкомпромісній боротьбі проти губителів природи, усвідомленні особливостей і основних екологічних проблем навколишнього середовища.

Слід бути обізнаними у тому, що забезпечення оптимального розвитку сучасного суспільства не можливе без всебічного врахування екологічних наслідків усіх без винятку соціальних та виробничих проектів. Зокрема, при плануванні масштабних, комплексних народно-господарських програм виникає необхідність зважити на демографічний, енергетичний, технологічний, соціально-гігієнічний, соціологічний, інші аспекти, приведення їх у відповідність до екологічних нормативів. Для виявлення оптимальних форм взаємодії людини з її природним оточенням недостатньо лише ретельної реєстрації можливих впливів чинників антропогенного походження. Потрібні точні відомості про те, як відібраються ці впливи на життєдіяльності конкретних організмів та їхніх угруповань, на кожній ланці

біосу, в т.ч. і на людині. Необхідними компонентами сучасної політичної практики в межах окремої держави є всебічне екологічне обґрунтування кожного господарського проекту, організація постійного моніторингу стану природного довкілля, незалежної і компетентної екологічної експертної служби, охорона окремих об'єктів природи, контроль за раціональним використанням природних ресурсів, проведення необхідних природоохоронних заходів, всебічний розвиток системи екологічного виховання, екологічної освіти. Сутність останньої полягає у створенні системи організаційних та дидактичних заходів, спрямованих на формування екологічного світогляду, глибокого розуміння зв'язків людини з природою, відчуття залежності людського буття від екологічних процесів. Але це було би неможливо зробити без найважливішої складової громадянської свідомості, а саме – моральності особистості. Наголосимо, вона включає такі гуманістичні риси, як доброта, увага, чуйність, милосердя, толерантність, совість, чесність, повага, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повага і любов до своїх батьків, роду. Названі якості визначають культуру поведінки особистості. Нагадаємо, що *моральний* аспект поведінки пов'язаний із розкриттям характеру і меж впливу на поведінковий процес моральних норм, цінностей та інтенцій людського суб'єкта, що реалізуються, визначальним чином, у його свідомому й відповідальному волевиявленні. Звідси неминучими при будь-якому морально-етичному аналізі людської поведінки виявляються припущення про її суб'єктивний і відповідальний характер, наявність у ній певних елементів власної етичної раціональності.

Визначимо, що норми моралі полегшують сприймання норм правових, які в свою чергу, сприяють глибшому усвідомленню моральних істин. Моральна свідомість дає змогу побачити й усвідомити ту межу моральної поведінки, за якою починаються аморальні й протиправні вчинки. Високоморальна свідомість стимулює соціально ціннісну поведінку, застерігає від правопорушень.

Підкреслимо, що важливою складовою змісту громадянського виховання є розвиток мотивації до *праці*, усвідомлення життєвої потреби трудової активності, ініціативи, підприємництва, розуміння економічних законів і проблем суспільства та шляхів їх розв'язання, готовності до соціальної творчості як умови соціальної адаптації, конкурентоспроможності й самореалізації особистості в ринкових відносинах. Наголосимо, що у широкому соціальному контексті праця виступає органічною основою людської кооперації і партнерства, втіленням багатьох соціальних чеснот (ідеал сумлінної чесної праці), об'єктом естетизації. Безперечно, усвідомлення працьовитості як високої моральної цінності є одним з найістотніших свідчень громадянської позиції людини, її суспільної значущості.

Сьогодні намагаємось зорієнтувати процес громадянського формування в контексті прагнень побудови сильного, грамотного, інтелігентного й патріотичного суспільства. Тобто, суспільства творчого й динамічного, заснованого на ідеях ліберального плюралізму, пластичного щодо найрізноманітніших змін і впливів, просякненого духом індивідуальної ініціативи, раціонального осягнення світу, критики і самокритики. Але досягнути це можливо, при умові постановки мети – формування досконалої особистості, що в першу чергу означає: міцно та органічно засвоєнні національні й загальнолюдські цінності, це влада над собою, стратегія побудови життя, що передбачає постійний рух до здійснення чимраз новіших, важчих, ніж раніше, задумів, результати яких потрібні не тільки самій людині, а й усім людям; це створення самою людиною середовища для свого розвитку, активне творче відображення дійсності; це межова самовіддача, вміння мобілізувати себе на подолання труднощів, прогнозувати наслідки своїх вчинків; це щирість, прагнення до об'єктивності та здатність приймати рішення – добре розраховані чи інтуїтивні – незалежно від думки оточення. Така особистість не тільки вміє відстоювати власні інтереси, а й піклується про загальне благо. Академік І.Д. Бех з цього приводу констатує, що власна модель такої особистості складається у людини під впливом

таких чинників: здоров'я, рівня розвитку моральної свідомості й самосвідомості (моральної чутливості до себе та відповідальності перед собою), багатства морально-громадянських і професійних зразків і прикладів у найближчому та більш віддаленому оточенні, ступеня підтримки її прагнень, домагань і діяльності оточення.

Зазначимо, виховна діяльність у вищій школі повинна відбуватися у контексті прагнень побудови грамотного, патріотичного, духовного, сильного та культурного суспільства що прагне жити й творити в демократичній державі, розглядаючи себе активним суб'єктом.

Цілком очевидно, що будь-який плідотворний вплив на окремих індивідуум і власне народ має відповідати вимогам часу, враховувати рівень розвитку кожної людини окремо і той рівень культури, на якому перебуває весь народ. Культура, згідно вчення В.І. Вернадського, є синтезуючим компонентом природи і суспільства. Людина набуває своєї духовної сутності, стає частиною людства, сягаючи культури і творячи її. Із цих позицій природно випливає висновок, що культурна сутність людини є системотвірним компонентом її цілісності. Підкреслимо, що загальнозначимі принципи, що становлять основу цієї культури, відіграють конститутивну роль щодо неї і визначають спрямованість діяльності її представників, мотивацію їх учасників що є культурними цінностями, які утворюють своєрідну систему етико-естетичних координат, архетипову для даного суспільства. На відміну від матеріальних цінностей що створюються в процесі виробництва, культурні цінності продукуються й репродукуються у творчості й учинку, своєю чергою передуючи їм як певні вимоги, звернені до волі. Як зазначає вчена С.Г. Карпенчук у праці "Філософія освіти (загальна теорія педагогіки)" культурне ядро змісту виховання повинні складати універсальні, загальнонаціональні і регіональні цінності, а ставлення до людини будуватися, виходячи зі сприйняття її як вільної, цілісної особистості, спроможної в міру свого розвитку до самостійного вибору цінностей, самовизначення в світі культури і творчій самореалізації. Виховання при цьому не нав'язує ті чи інші цінності, а лише створює умови для їх пізнання, розуміння й вибору, стимулює цей вибір і наступну внутрішню роботу людини над своїми діями і вчинками – орієнтування в світі духовних цінностей і в ситуаціях оточуючого життя, уміння приймати рішення і нести відповідальність за свої вчинки, здійснювати вільний вибір змісту своєї життєдіяльності, лінії поведінки, способів свого розвитку тощо. Основними із названих параметрів С.Г. Карпенчук вважає:

1. Людина культури – це вільна особистість, спроможна до самовизначення у світі культури. З погляду педагогіки це означає виховання у тих, хто навчається таких взаємопов'язаних якостей, як високого рівня самосвідомості, почуття власної вартості, самоповаги, самостійності, самодисципліни, незалежність суджень, поєднаних із повагою до думки інших людей.

2. Людина культури – це гуманна особистість. Безперечно, гуманність – вершина моральності, оскільки в ній любов до людей, до всього живого поєднується із милосердям, добром, спроможністю до співпереживання, альтруїзмом, готовністю надавати допомогу, розумінням неповторності і цінності коханої людини, недоторканності людського життя, прагненням до миру, злагоди, добросусідства, умінням проявляти терпимість і доброзичливість до всіх людей незалежно від раси, національності, віросповідання, становища в суспільстві, особистих властивостей. Підкреслимо, що педагогічні аспекти виховання цих якостей полягають у необхідності всебічної гуманізації змісту освіти, гуманізації його методів і всієї системи виховних стосунків.

3. Людина культури – духовна особистість. Виховання духовності – це шлях відродження інтелігентності, створення внутрішньої передумови для розвитку творчої індивідуальності. Виховання такої особистості передбачає розвиток духовних потреб у пізнанні і самопізнанні, рефлексії, красі, спілкуванні, творчості, автономію свого внутрішнього світу, пошуку сенсу життя, щастя, ідеї.

4. Людина культури – це творча особистість, варіативна, мисляча, яка постійно сумнівається, не зупиняється на досягнутому, з розвинутим почуттям нового, прагненням до творчості. Творчість проявляється у всіх сферах й життєдіяльності: в навчанні, праці, побуті, організації дозвілля тощо.

Учена констатує, що мета виховання людини культури включає й практичну підготовку її до життя в певному культурному просторі. Випускник сучасного загальноосвітнього закладу готується до життя в умовах ринкового господарювання, діалогу культур і народів, міжнародного спілкування, нової релігійності, підвищення ролі приватного (власного) життя. Адаптування до цих умов вимагає від неї практичного оволодіння основами економіки, комп'ютерної грамотності, мовами світу, навичками спілкування, знання релігійних обрядів, народних звичаїв тощо.

Зазначені якості особистості складають основу ідеального образу людини культури. У ній знайшли відображення й природні особливості людини (здоров'я, здібності думати, відчувати, діяти) і соціальні її властивості (бути громадянином, сім'янином, трудівником, взаємодіяти з іншими людьми), і, крім цього властивостями як суб'єкта культури (свобода, гуманність, духовність, творчість, адаптивність). При цьому розвиток і природних і соціальних починань представлена в контексті культурних властивостей, які мають загальнолюдську цінність.

Але, безперечно, виховувати, розвивати й формувати культурну, інтелегентну особистість з високим рівнем громадянської свідомості може лише той педагог, який сам відповідає даним критеріям. У цьому контексті, безумовно важливим є наявність у педагога певної ієрархії цінностей. Підкреслимо, що цінності містять у собі спонукальний складник. Отож саме тому вони відіграють важливу роль у перетворенні реальності, що виконують роль підстави для дії: спрямовуючи індивідуальну і колективну дії, вони забезпечують граничні (останні) підстави для дії та діяльності. Відзначимо, що цінності відіграють провідну роль в об'єднанні індивідів для спільних, колективних дій. Акцентуючи увагу на педагогічній діяльності зазначимо, що цінності педагога – це внутрішній, емоційно освоєний регулятор його діяльності, що визначає його ставлення до оточуючого світу й до себе і як такий, що моделює зміст і характер професійної діяльності. Цінності визначають стрижневе утворення особистості, системний компонент культури, вираження потреби в людськості. Функціонування духовних, інтелектуальних, громадянських, соціальних цінностей в освіті уможливорює доцільно включати аксіологічні позиції у різні галузі людської діяльності.

Зауважимо, що під цінностями розуміють компоненти духовно-морального виховання, найважливіші складники внутрішньої культури людини, що, виражаючись у особистісних установах, властивостях і якостях, визначають її ставлення до суспільства, природи, інших людей, самого себе тощо.

Ніхто не має сумніву, що сучасний викладач вищої школи повинен бути носієм педагогічних цінностей та володіти високою загальною й педагогічною культурою. У цьому контексті педагоги А.І. Кузьмінський, М.М. Фіцула, В.Л. Ортинський, М.М. Козяр, М.С. Коваль акцентують увагу на тому, що викладач повинен бути не тільки довершеним професіоналом, але й має бути висококультурною особистістю ("Педагогіка вищої школи"). Викладач повинен, на погляд педагога А.І. Кузьмінського, досконало, творчо виконувати свої професійні функції на рівні мистецтва, в результаті чого створюються оптимальні соціально-психологічні умови для становлення особистості вихованця, забезпечення його інтелектуального та морально-духовного розвитку. Як констатує педагог М.М. Фіцула, особистісні якості викладача вищого навчального закладу відіграють важливу роль у вихованні і навчанні студентів, оскільки він постійно перебуває у сфері уваги молодих людей. Викладач є для студента і взірцем, і засобом виховного впливу на нього. Студент, наслідуючи викладача, переймає його знання, вміння, манери тощо. Знання педагога, його кращі моральні й вольові якості є потужним засобом переконання і впливу на студента. М.М. Фіцула зауважує, що у процесі діяльності психолого-педагогічна культура викладача зростає. Окрім репродуктивної діяльності, він займається педагогічним моделюванням, пошуком нових елементів у навчально-виховному процесі, його вдосконаленням. Педагог В.Л. Ортинський акцентує, що у навчально-виховному процесі вищої школи найважливіше місце належить особистості науково-педагогічного працівника,

його комунікативним умінням, здатності встановлювати діалог зі студентом, розуміти й адекватно сприймати його світ, світ не підлеглого, а рівноправного партнера, колеги в складному мистецтві навчання. Необхідна при цьому, соціокультурна компетентність викладача відображає знання глобальних процесів розвитку цивілізації та функціонування сучасного суспільства, основ соціології, економіки, менеджменту і права, володіння сучасними інформаційними технологіями, а також необхідний рівень загальної, національної, громадянської та педагогічної культури, засоби її продукування серед студентів, творчість у розв'язанні різних педагогічних завдань. Педагоги М.М. Козяр і М.С. Коваль конкретизують, що педагогічна культура науково-педагогічного працівника – це особистісне утворення, що інтегративно поєднує оволодіння педагогічним досвідом людства, ступінь його досконалості в педагогічній діяльності у ВНЗ і досягнутий рівень розвитку його особистості як педагога. До основних складових педагогічної культури М.М. Козяр і М.С. Коваль відносять: педагогічне спрямування; психолого-педагогічна ерудиція; гармонія розвинутих інтелектуальних і моральних якостей; висока педагогічна майстерність і організованість у педагогічній діяльності; вміння продуктивно поєднувати навчально-виховну та науково-дослідницьку діяльність; сукупність фахово важливих якостей, котрі необхідні в педагогічній діяльності; педагогічно спрямоване спілкування та поведінка; постійне скерування та самовдосконалення.

До головних показників педагогічної культури викладача, на думку педагогів М.М. Козяра і М.С. Коваля, належить ступінь опанування педагогічним досвідом, тобто теорією і практикою педагогічної діяльності людства та її результатами, що має два взаємодоповнюючих рівні – теоретичний і практичний.

Отже, реалії сьогодення підказують, що постійне вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників зумовлене зміною ролі людини у сучасному світі, баченням ідеалу освіченості людини та висування нових вимог до якості людського капіталу відповідно до культурно-духовних, суспільно-економічних і технологічних трансформацій, а також чисельних викликів глобального, європейського, національного та місцевого рівнів. Сьогодні у вищому навчальному закладі викладач безумовно не може називатися професіоналом, якщо він не володіє високим рівнем педагогічної культури. А саме: культури викладання предмету; культури спілкування; толерантності; інтелігентності; культури взаємостосунків; шляхетності; духовності; культури світогляду; педагогічної майстерності, творчості; культури передачі ціннісних орієнтирів тощо.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Культура. Ідеологія. Особистість / В. Андрущенко, Л. Губернський, М. Михальченко. – К., 2002. – С. 75–103.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. Видання / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
4. Кучинська І.О. Значення громадянського виховання у становленні особистості / І.О. Кучинська // Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 6. – С. 27–29.
5. Сухомлинська О. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності / О. Сухомлинська // Дошкільне виховання. – 2003. – № 2, лютий. – С. 3–9.

The article deals with the attempt to substantiate the key guides of youth civil forming in high school and find the options for the development of civic moral values in modern conditions.

The author proves that student youth developing in the context of its own professionalism and spiritual formation should acquire some socio-political knowledge: the ideological orientation of goals; active involvement in social activities; compliance with continuity and consistency in the choice of methods;

combining the goals, objectives, content and methods of social activity with the interests, capabilities and abilities of its members. The formation of students' political culture, organization of social and educational work of ideological and political orientation is obtained through a variety of methods and forms: lectures; conversation; political disputes; political issues evenings; teleconference and conferences; competitions; political quiz; work with political caricature and others. Undoubtedly, participation in various forms of ideological and political education encourages young people's motifs to civil and socio-political activities, enriches their political awareness, outlook, develops historical memory and enhances political thinking, promotes social activity.

The author states, that to form students' civil education a modern pedagogue should have a high level of educational culture: teaching culture, communication culture, tolerance, intelligence, relationship culture, generosity, spirituality, worldview culture, pedagogical mastery and creativity, culture of values transmission.

Key words: *key guides, citizenship, values, formation, higher educational establishment.*

УДК 371.14

Малихін Олександр

Malykhin Oleksandr

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗДАТНОСТІ СТУДЕНТА ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФУНДАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЙОГО САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ACTUALIZATION OF THE STUDENT'S ABILITY TO SELF-EDUCATIONAL ACTIVITY AS A FUNDAMENTAL COMPONENT OF THE FORMATION PROCESS OF HIS SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE

У статті розглядається проблема актуалізації здатності студента до самоосвітньої діяльності в університетській освіті. Здатність студента до самоосвітньої діяльності визначено як педагогічну систему, що містить ідеї економіки знань, навчання впродовж усього життя; базові категорії й поняття; науково-методичні, науково-дослідні, теоретико-прикладні бази знання, інформації, культури діяльності та досвіду самопізнання особистості.

Ключові слова: *здатність, діяльність, компетентність, самоосвітня діяльність, актуалізація здатності до самоосвітньої діяльності.*

Своєрідність освітньої ситуації в нашій країні характеризується формуванням нової, відкритої системи вищої професійної освіти оновленого змісту, впровадженням у вищій школі стандартів кредитно-модульної системи організації навчання, що передбачає витрати 60% навчального часу студента на самоосвітню діяльність, потребує наявності відповідного ресурсного забезпечення. Об'єднання модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць істотно змінює цінність самоосвітньої діяльності студента, її призначення, функції, зміст, засоби, а головне, мотиви й цілі професійної освіти студента, можливості його професійної самореалізації.

У багатьох сучасних наукових дослідженнях з педагогіки визначено діяльнісний та компетентнісний підходи як провідні в сучасній професійній освіті, оскільки вони дають змогу висунути на перший план не інформованість студента, а досвід розв'язання ним проблем, що виникають у пізнанні явищ дійсності відповідно до особистісного вектору розвитку,